

ΚΗ΄.

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν πολυθρόνητον παράστασιν τοῦ Ρίλκε περὶ τοῦ μελλοντικοῦ Θεοῦ, τοῦ Θεοῦ ποὺ δὲν ὑπάρχει ἀκόμη πλήρως ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ γίνεται βαθμηδόν. Περὶ αὐτοῦ ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγέλου Σιλεσίου ὡς πρὸς τὸν Χριστόν, ὅστις δὲν ἐφάνη ἀκόμη τελείως ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ τελεσιουργεῖται κατ' ὀλίγον μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πιστῶν. Ὁ Θεὸς τοῦ Ρίλκε εἶνα διηνεκῆς μεταμόρφωσις, παρὼν εἰς ὅλα τὰ ὄντα ὡς τὸ βαθὺ νόημα τῆς δημιουργίας. Ὁ ἄνθρωπος γειτονεύει πρὸς τὸν Θεὸν αὐτόν. Ὁ συνειδητὸς βίος τοῦ θνητοῦ περιβάλλεται ὑπὸ τοῦ ἀπεράντου καὶ συνέχεται πρὸς αὐτό. Ὁ ποιητῆς, ἐρευνῶν καὶ στοχασζόμενος, εὕρισκει πάντοτε τὸ ἐν τούτῳ : ὅτι ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἱστορίᾳ, δηλαδὴ ἐν τῷ χρόνῳ. Διὸ καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν ἔνδυμα :

Στὸν καθένα ὁ Θεὸς μιᾶ προτοῦ νὰ τὸν κάμη
 Ὕστερα βγαίνει μ' αὐτὸν σιωπώντας ἀπὸ τῆ νύχτα.
 Μὰ τὰ λόγια, ποὺ ὁ καθένας προτοῦ ν' ἀρχίσῃ ἀκούει,
 Τὰ συννεφιασμένα αὐτὰ λόγια, λένε :
 Σταλμένος ἔξω ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις σου,
 Τράβα ὡς τὴν ἄκρη τοῦ πόθου σου,
 Δός μου ἔνδυμα.

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς πρὸς τὸν νεαρὸν ποιητὴν παρομοιάζει τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως πραγματοποιήσῃ ἐν τῷ χρόνῳ τὸν Θεόν, πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν μελισσῶν. Ὅπως αὐταὶ συνάγουν τὸ μέλι, τοιοῦτοτρόπως ἀποκομίζει καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰς οἰκείας οὐσίας ἐξ ὅλου τοῦ περιβάλλοντος κόσμου διὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ἐξ αὐτῶν τὸν Θεόν.

Ἔργατες εἴμαστε,
 Δουλευτάδες, μαθητές, μαστόροι
 Καὶ σὲ χτίζουμε, ὦ ψηλὴ ἐκκλησιά.

Ἡ οἰκοδόμησις αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ νόημα τῆς ἱστορίας. Ἡ τελευταία αὕτη παραβάλλεται πρὸς κυοφορίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις γεν-

νάται ἔξ αὐτῆς. Οὕτω ἔμ φανίζεται ἐν τῷ χρόνῳ ὁ Θεὸς ὡς γινόμενος. Συντελεῖται καὶ ἐν αὐτῷ διὰ τῶν γενεῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ μετ' αὐτῶν. Χωρὶς ὅμως νὰ ἐξαντληται ἐν τῷ χρόνῳ οὔτε ἡ οὐσία οὔτε ἡ δύναμις του. Διότι μέσα εἰς τὰς ἐνσαρκώσεις τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματός του ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶναι παρὰ μία φάσις. Δημιουργὸς ἄλλως τε τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός. Τοῦτο τὸ λέγει ρητῶς ὁ ποιητής :

Κι' ἂν ἀκόμα δὲν θέλουμε
ὁ Θεὸς ὠριμάζει.

Μόνον ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ μὴ καθιστῶμεν τὸν βίον του δυσκολώτερον ἢ ὅσον κάμνει αὐτὸν εἰς τὸ ἔαρ ἢ γῆ. Τοῦτο κατορθώνομεν ἂν ἀνυψώσωμεν τὸν βίον μας εἰς ἀποκάλυψιν θείων νόμων. Οὕτω συνεργαζόμεθα μετὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς οἰκοδόμησιν του. Διότι οἰκοδόμησις τοῦ Θεοῦ σημαίνει οἰκοδόμησιν ἡμῶν τῶν ἰδίων :

Βλέπεις πὼς εἶμαι ἓνας ζητητής . . .
Ἐνας ποὺ ὄνειρεύεται νὰ σὲ τελειώσῃ,
Καὶ πὼς ὁ ἴδιος θὰ τελειωθῇ.

Ἄλλ' ὅμως κατὰ τὰς μεγάλας στιγμὰς τῆς ἱστορίας ἀνέρχεται κάποιος νέος οἰκοδόμος εἰς τὰ σαλεύοντα ἰκριώματα τῆς οἰκοδομῆς καὶ δεικνύει εἰς τοὺς ἄλλους νέους τρόπους. Καὶ τότε ἀρχίζει πάλιν τὸ βιβλίον τοῦ Θεοῦ ὅσον οὐδέποτε πρότερον.

Καὶ οἱ γραμμὲς σου, ποὺ μεγαλώνουν,
Γλυκοχαράζουν.

Ἐν τούτους καὶ αἱ ἐπίσημοι αὐταὶ στιγμαὶ τῆς ἱστορίας ἐρχονται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅπως ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὁ ἄνεμος. Ἡ τελευταία ἀνάβασις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ἀποδημία καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἀληθοῦς πενίας καὶ τοῦ προσήκοντος θανάτου, τ. ἔ. ἡ ἀποχή μας ἐκ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἐκ τοῦ χρόνου, καὶ ἡ μετάστασις εἰς τὴν μεγάλην ἔνδειαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ ὀριστική, ἡ τελειωτικὴ ὠριμανσις. Τότε νοιώθει ὁ ἀνθρώπος ἀληθινὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ πραγματοποιεῖ τὴν βασιλείαν του :

Νὰ σὲ νοιώθω θέλω καθὼς σὲ νοιώθει ἡ γῆ.

Ἡ βασιλεία σου ὠριμάζει μὲ τὴν δική μου τὴν ὠρίμανση.

Τότε ἐνοικεῖ ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας ὁ Θεός. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν παραμένει πλέον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως οὔτε νομοθέτης τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ μεταβάλλεται εἰς πνευματικότητα, ἡ ὁποία ζῆ ἐντὸς ἡμῶν καὶ κινεῖ ἡμᾶς εἰς δραῖσιν. Γίνεται ἰδέα, ἡ ὁποία θέτει ἑαυτὴν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ προβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν πράγματα, διὰ νὰ πληρώσῃ αὐτὰ ἀπὸ νόημα. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ διαλύσεως τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἰς τὸν Ἰνδικὸν καὶ τὸν ἑλληνικὸν μυστικισμόν, ἀλλὰ περὶ γεννήσεως τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ψυχῆς, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν γερμανῶν μυστικῶν. Ὁ Θεός, ἡ ἰδέα, εἶναι τι, ὅπερ θέτει ἑαυτὸ εἰς ἄλλο τι, ὅπερ δὲν εἶναι ἰδέα. Τὸ ἄλλο τοῦτο εἶναι ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία μεταβάλλεται εἰς οὐσίαν διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτήν. Τοιουτοτρόπως γίνεται ὁ Λόγος σὰρξ καὶ σκηνοῖ ἐν ἡμῖν, διαρκῶς καὶ κατὰ στάδια, τὰ ὁποῖα σημαίνουν προϊούσαν ἐνσάρκωσιν τῆς ἰδέας.

Κατόπιν τῶν εἰρημένων γίνεται φανερὸν διατὶ ὁ Ρίλκε ὀνομάζει τὸν Θεὸν υἱόν, κληρονόμον, μέλλον, καρπὸν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀκόμη παρὼν, ἀλλὰ εὐρίσκεται καθ' ὁδόν, ἔρχεται. Ἐκαστον ὄν, ἀναφυόμενον, ὡς εἶδομεν, ἐκ τῆς ρίζης τοῦ Θεοῦ, συντελεῖ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἔλευσιν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὴν ἐν χρόνῳ πραγματοποίησίν του, ἐφ' ὅσον κατορθώνει νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον διαρκῶς οὐσιωδέστερον καὶ τελειότερον. Ἄλλὰ τότε οἱ ἀγῶνες του καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ ἀποτελοῦν κληρονομίαν, διὰ τῆς ὁποίας πλουτίζονται αἱ τελεσιουργούμεναι γραμμαὶ τοῦ μελλοντικοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὗτος καλεῖται κληρονόμος καὶ ἐν ἄλλῃ τινὶ ἐννοίᾳ. Πᾶν ὅ,τι γίνεται δηλ. καὶ πᾶν ὅ,τι ἔγινεν ἐπιστρέφει πάλιν εἰς αὐτόν. Ὅλα χύνονται ἐν τέλει πάλιν εἰς τοὺς κόλπους του. Εἶναι ὄχι μόνον ἡ πηγὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ τέρμα ὄλων τῶν ρευμάτων, ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς πάσης κινήσεως καὶ προσπάθειας.

ΚΘ΄.

Καὶ διὰ τὸν Θεὸν τοῦ Ρίλκε ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Φάουστ πρὸς τὴν Μαργαρίταν :

Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸν ὀνομάσῃ καὶ ποιὸς νὰ τὸν ὁμολογήσῃ ;
Δὲν ἔχω ὄνομα γι' αὐτόν. Αἴσθημα εἶναι ὅλα.

Ἐν τούτοις, ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, συναίσθημα, παράστασις, βούλησις ἀποτελοῦν ἀδιαίρετον εἰς τὸ βάθος ἐνότητα. Κατ' ἀκολουθίαν, μετὰ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ποιητοῦ συνδέονται καὶ ὠρισμένοι παραστάσεις περὶ τοῦ Θεοῦ. Ταύτας θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐξάρωμεν καὶ νὰ ταξινομήσωμεν. Δὲν πρόκειται βέβαια περὶ θεολογίας τοῦ Ρίλκε ἐν τῇ αὐστηρᾷ σημασίᾳ τῆς λέξεως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον περὶ δογματικῆς, ἄλλὰ μᾶλλον περὶ παραστάσεων δεδομένων μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ του βιώματος, τοῦ ὁποῖου μέρος ἀποτελοῦν, καὶ ἀπορρουσῶν ἐκ τοῦ τύπου τῆς θρησκευτικότητος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ὁ ποιητής. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀοριστίαι καὶ αἱ ἀσάφειαι, γνῶρισμα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὅλων τῶν μυστικῶν.

Ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ διδασκαλία καθόλου ἐξετάζει τὸ μὲν τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτόν, τὸ δὲ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς τὸν κόσμον. Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐμβάλωμεν τὰς περὶ Θεοῦ παραστάσεις τοῦ ποιητοῦ, αἵτινες ἀπαντοῦν εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» ἢ συνάγονται ἐξ αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καθ' ἑαυτόν ἰσχύει καὶ διὰ τὰς σχετικὰς πρὸς αὐτὸν παραστάσεις τοῦ Ρίλκε τὸ παλαιὸν ρητὸν τῶν μυστικῶν : «Πᾶν ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς περὶ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ὁ Θεός. Συγχρόνως ὅμως εἶναι καὶ ὅλα ὅσα ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ». Ὁ Θεὸς καθ' ἑαυτόν εἶναι καὶ διὰ τὸν ποιητὴν παντελῶς ἀκατάληπτος καὶ ἀσύλληπτος διὰ τῶν κατηγοριῶν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομά του παραμένει συμβολικὴ ἀπλῶς λέξις, κενὴ παντὸς περιεχομένου, ὅπως εἰς τὴν λεγομένην ἀρνητικὴν θεολογίαν τῶν μυστικῶν. Εἶναι ὁ ἀνόνημος, ὁ παντὸς ὀνόματος ἐστερημένος Θεός, ἡ ἀνευ ὁρίων ἄβυσσος, ἡ ἔρημος, τὸ κενόν, τὸ μηδέν, ὁ κεκρυμμένος Θεὸς τοῦ

Λουθήρου, τὸ ὅλως ἄλλότριον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ καὶ τὸ ὁποῖον ἀναλύει ψυχολογικῶς ὁ R. Otto. Οὐδὲν κατηγορημα στοχάζεται τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Διότι εἶναι ἀγνώριστος καθ' ἑαυτόν, ἀπολύτως ὑπερβατικός, παντελῶς ἀπρόσιτος διὰ τῆς νοήσεως εἰς οἶονδήποτε κτίσμα. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξη κατηγορημα ἀναφερόμενον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὅλως ἄλλοτρίου τούτου, ὅπερ ἴσταται ὑπεράνω πάσης ἐμπειρίας καὶ παντὸς διανοήματος; Ἄλλ' ὅμως, ὅπως οὐδὲν κατηγορημα στοχάζεται τῆς φύσεως αὐτοῦ, οὕτω καὶ οὐδεμία ἄρνησις εἶναι μέχρι τέλους δυνατή. Διότι οὔτε οὐσίας οὔτε ζωῆς στερεῖται ὁ Θεός, ὅπως δὲν στερεῖται λόγου καὶ δυνάμεως, προσωπικότητος καὶ πνεύματος. Διὰ τοῦτο μόνον νὰ περιγράψωμεν αὐτὸν δυνάμεθα ὡς τὸ καθαρὸν εἶναι καθόλου, ὡς τὴν παντελῆ ἄλλοτριότητα πρὸς πᾶν γνωστόν, ὡς τὴν ἀδιαφόρητον καθ' ἑαυτὴν ἐνότητα, ἣτις περιλαμβάνει εἰς ἑαυτὴν πάσας τὰς δυνατότητας. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ Ἐν καὶ Πᾶν ἢ ἡ σύμπτωσις τῶν ἀντιθέσεων. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὁμιλεῖ ὁ Α. Σιλέσιος περὶ τοῦ ἀκτίστου ὠκεανοῦ τῆς θεότητος καὶ ὁ Kierkegaard περὶ ποιοτικῆς διαφορᾶς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Σύμφωναι πρὸς τ' ἄνωτέρω εἶναι οἱ χαρακτηρισμοὶ τῆς θεότητος εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Ἐδῶ ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ σκοτεινὸς βυθός, ἡ ἀφώτιστος χώρα, τὸ δάσος τῶν ἀντιφάσεων, τὸ μέγα αἴνιγμα, ὁ σκοτεινὸς Ἄσυνείδητος, ὁ ὢν ἀπλῶς καὶ καθ' ἑαυτόν, ὁ ἀπρόσιτος, τὸ ἀσύλληπτον βάθος, ἡ σιωπή, ὁ ἐρημικὸς κτλ.

Λ'.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ ὑπερβατικοῦ τούτου Θεοῦ καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι σχέσις διαρχίας. Ἄς ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου σχέσιν, ὅπως νοεῖ αὐτὴν ὁ ποιητής. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ κόσμος τὸ δημιούργημα του. Εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ προέβη τὸ ὑψιστον ὄν ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπομένῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἐρημίαν τῆς ἀνευ ἀντικειμένου ἀπολύτου ὑπάρξεώς του.

Τὸ Μηδὲν σὰν μιὰ πληγὴ ἦταν γιὰ σένα,
 ποὺ μὲ τοῦ κόσμου τῆ δρόσιση
 τὴν πλάση.

Παρά ταῦτα ὁ κόσμος παραμένει διὰ τὸν Θεὸν ἐνδόμυχον φαινόμενον, ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ, δὲν εἶναι τι ἐκτὸς αὐτοῦ ὑφίστάμενον.

Γι' αὐτὸν εἶν' ὅλα ἔσωτερικά, λέγει κάπου ὁ ποιητής. Καὶ ὑμνεῖ τὰ πράγματα ὡς φαινόμενα ἐν τῷ Θεῷ, ὡς περιεχόμενα ἐν αὐτῷ.

Κατ' ἀκολουθίαν ὁ Θεὸς εἶναι ὄχι μόνον ὑπερβατικός, ἀλλὰ ἐν ταυτῷ καὶ ἐνδοκοσμικός. Ἡ σχέση αὕτη ὑπενθυμίζει τὸν Goethe εἰς τὸ περίφημόν του ποίημα, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τῆς σειρᾶς «Θεὸς καὶ κόσμος» :

Τί θάταν ἓνας Θεός, ποῦ ἀπ' ἔξω μόνον

θά ἔσπρωχνε τὸν κόσμο,

Γυρίζοντάς τον πάνω στὸ δάκτυλό του.

Σ' αὐτὸν πρέπει ἀπὸ μέσα τὸ σύμπαν
νὰ κινῆ.

Τῇ φύσῃ νὰ κλῆ μέσα του κι' ἀπ' αὐτὴ

νὰ κλείνεται κι' αὐτός.

Κι' ἔτσι ὅλα, ὅσα μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο
ζοῦν κινουῦνται καὶ εἶναι,

Ἐπ' τῇ δυνάμει του κι' ἀπ' τὸ πνεῦμα του
μένουν πάντα γεμάτα.

Δὲν πρόκειται ὅμως οὔτε περὶ πανθειστικῆς ἀντιλήψεως οὔτε περὶ αὐστηρῶς θειστικῆς, ἀλλ' οὔτε κυρίως εἰπεῖν καὶ περὶ πανενθειστικῆς, ἂν καὶ ἀποκομίζει κανεὶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην εἶναι ἐγγύτερος ὁ Ρίλκε. Γεγονὸς παραμένει ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅτι ἐνώπιόν μας ἔχομεν διττὴν ἀρχήν, τὴν ὑπερβατικότητα ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐνδοκοσμικότητα ἢ ἄλλως τὸ ἔμμονον τῆς θεότητος. Ὁ κόσμος ὡς ὅλον ἀποτελεῖ ἰδίαν καὶ ἀφωρισμένην σφαιρᾶν ἐντὸς τοῦ περιέχοντος αὐτὸν Ὀλοῦ τῆς θεότητος. Μεταξὺ ἀμφοτέρων δὲν ὑπάρχει οὔτε μετάβασις οὔτε διάρρηξις τῶν ὁρίων, ποῦ χωρίζουν τὴν φύσιν ἑκατέρου. Ὑφίσταται μόνον εἶδος τι ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ τῶν δύο μεγεθῶν. Κατὰ ταῦτα οὔτε ὁ κόσμος θεοποιεῖται, ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεόν, οὔτε ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖται ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ. Ἀπλῶς ἀποβαίνει ὁ κόσμος θείος, ὅπου καὶ ὅταν ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ διαποτίζει τρόπον τινὰ αὐτὸν διὰ τοῦ θεί-

κοῦ του φωτός. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι γίνεται μέρος τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἀντικατοπτρίζει τὴν θείαν φύσιν καὶ ἐξευγενίζεται διὰ τῆς ἐπενεργείας τῆς θείας δυνάμεως. Εἶναι ἐκ τούτων φανερόν ὅτι ὁ Θεὸς τὸ μὲν εἶναι πλέον τι ἢ ὁ κόσμος, τὸ δὲ κατ' ἀρχὴν ἀλλότριος τοῦ κόσμου, διάφορος αὐτοῦ. Ἡ κοσμοθεωρία αὕτη προσεγγίζει εἰς τὸν πανενθεϊσμόν, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ πλήρως πρὸς αὐτόν, ἔνεκα τῆς διαφορᾶς ἀκριβῶς ἐκείνης μεταξὺ κόσμου καὶ Θεοῦ, ἣ ὅποια δὲν αἴρεται ὑπὸ τοῦ πηλητοῦ καὶ ἣ ὅποια προσιδιάζει εἰς τὴν θεϊστικὴν περὶ κόσμου καὶ Θεοῦ ἐκδοχὴν. Ἡ κατὰ τὸν Ρίλκε μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη σχέσηις θὰ ἠδύνατο νὰ διασαφηνισθῇ διὰ τῆς παραβολῆς πρὸς τὴν σχέσιν, ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ καλλιτέχνου καὶ τοῦ ἔργου του. Τὸ καλλιτεχνικὸν προῖόν εἶναι ἔκφρασις τῆς φύσεως τοῦ δημιουργοῦ του, διαμορφούμενον ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ὕλης ξένης πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἔργον καὶ καλλιτέχνης δὲν ταυτίζονται τὸ ἓν πρὸς τὸ ἄλλο.

ΛΑ΄.

Καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ :
Ὁ Θεὸς μιλεῖ στὸν καθένα
Μόνον προτοῦ τὸν κάμη.

Καὶ εἰς ἄλλο μέρος :

Τῇ μέρα κείνη, ποὺ μᾶς ἄρχισες.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὑψιστον καὶ τὰ τελειότατον ἀπὸ ὅλα, ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ πλάστης, συγγενὴς πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ψυχῆς του, τοῦ πνεύματός του, τῆς βουλήσεώς του, διὰ τῶν δημιουργικῶν καὶ πλαστικῶν του ἱκανοτήτων, αἱ ὅποια ἐξασφαλίζουν εἰς αὐτόν ἰδιάζουσαν θέσιν ἐντὸς τοῦ θείου σύμπαντος καὶ καθορίζουν εἰς αὐτόν τὸ ὑπέροχον μέρος, ὅπερ ὀφείλει νὰ διαδραματίζη μέσα εἰς αὐτό. Διὰ τῆς δημιουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐπλασεν ὁ Θεὸς κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ ἑαυτόν του. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ἀκόμη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς ὡς εἰκὼν καὶ ὡς ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ. Κυρίως εἰπεῖν ὑφούται εἰς τοιαύτην διὰ τοῦ ἀγῶνος, τῆς διαρκοῦς προσπαθείας καὶ τῆς ἐπιμόχθου ἐξελίξεως. Ὅθεν ἢ κατ' ὁμοίωσιν δη-

μιουργία του ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἐντὸς τῆς ψυχῆς του καταβολὴν τῆς πρὸς ὁμοίωσιν προδιαθέσεως, τῆς δυνατότητος πρὸς τὴν ὁμοίωσιν. Ἡ ἀποστολή, ὁ σκοπὸς καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως συνίσταται εἰς τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν καὶ τὴν τελείαν διαμόρφωσιν τῆς προδιαθέσεως ἐκείνης, εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πραγματοποίησιν τῆς εἰκόνας, ἣτις ἐνεβλήθη ὡς ἰδανικὸν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν διάκρισις μετὰξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ καὶ σχέσις διαρχίας πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Ἄλλ' ὅμως μετέχει οὗτος τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν, δυνάμει τοῦ ψυχικοῦ ἐκείνου πυρῆνος, ὅστις κατάγεται ἀπὸ τὸν Θεόν, παρὰ τὴν οὐσιώδη μετὰξὺ ἀμφοτέρων διαφορὰν. Ὁ πυρὴν οὗτος, εἶναι καταβεβλημένος εἰς τὸ βάθος πάσης ἀνθρωπίνης ψυχῆς, εἴτε ἔχει ὁ ἀνθρώπος συνείδησιν αὐτοῦ εἴτε μή. Εἶναι ἡ πηγὴ τῆς νοσταλγίας πρὸς τὸν Θεόν, τὸ κινεῖν αἷτιον τῆς ὁρμῆς πρὸς αὐτόν, τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς ζητήσεως. Αὐτὸς ὠθεῖ καὶ τὸν ποιητὴν πρὸς τὴν ζήτησιν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν ἀποδημίαν καὶ τὴν μόνωσιν, πρὸς τὸ Κύριε ἐκέκραξα τῶν προσευχῶν τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν», πρὸς τὸ διαρκὲς φτερούγισμα γύρω ἀπὸ τὸν πανάρχαιον πύργον, ποὺ διαγράφει ὄλον ἐν μεγαλυτέροις κύκλοις, ἀλλὰ καὶ ὄλον ἐν μᾶλλον ὀδυνηροῦς καὶ μᾶλλον τολμηροῦς.

ΛΒ΄.

Πᾶν βίωμα ἀναφέρεται, ὡς εἴπομεν, εἰς ὄλον τὸν ψυχικὸν βίον. Εἰς αὐτὸ μετέχει ὄχι μόνον τὸ συναίσθημα, ἀλλὰ καὶ ἡ νόησις, καθὼς καὶ ἡ βούλησις. Περιλαμβάνει ὅλα αὐτὰ ὡς ἐνιαῖον σύνολον, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι ἐνιαῖον τι ὄλον, ὁργανικῶς διηρθρωμένη ἐνότης. Θεωρητικῶς μόνον χωρίζομεν αὐτὰ, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐρεῦνης, χωρὶς νὰ εἶναι ποτὲ δυνατὴ ἡ πλήρης διάκρισις. Τὸ αὐτὸ ἐπράξαμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα. Περιεγράψαμεν τὸ συναισθηματικὸν καὶ τὸ νοητικὸν στοιχεῖον τοῦ ὑρησκευτικοῦ βιώματος τοῦ Ρίλκε. Ὑπολείπεται τώρα ἡ ἀνάλυσις τοῦ βουλευτικοῦ. Μὲ ἄλλας λέξεις, μένει πλέον νὰ ἐξετάσωμεν τὸν κύκλον ἐκείνον τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ τὰ ὅποια εἶναι ἀπόρροια τοῦ περιεχομένου ἐκείνου τοῦ συναισθηήματος καὶ τῆς νοήσεως. **Λοι-**

πὸν τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων σχέσεις τῆς θρησκευούσης προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, τὰ καθήκοντα, ποὺ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ἢ θρησκευτικὴ του συνείδησις.

Ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὴν θεότητα, ἢ μᾶλλον ἢ βίωσις τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς, δὲν εἶναι ἀρκετὴ κατὰ τὸν ποιητὴν. Δέον νὰ ἐξελιχθῇ εἰς προσωπικὴν σχέσιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδηλουμένην τὸ μὲν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του τελειώσεως, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ δράσεως. Οὕτω τὸ βίωμα τοῦ Θεοῦ χρησιμεύει ὡς ἐντολή, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀκόμη μὴ δεδομένον, καὶ προβάλλει ὑψηλὰς ἀπαιτήσεις εἰς τὴν βούλησιν. Εἶναι λοιπὸν ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικότης τοῦ Ρίλκε εἶναι ἡσυχαστικὸς μυστικισμὸς, ὅστις ὡς ἰδανικὸν τοῦ βίου προβάλλει τὴν ἀσκησιν, τὴν μόνωσιν, τὸν μοναχικὸν τρόπον τῆς ζωῆς. Ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις ἀποτελεῖ διὰ τὸν ποιητὴν προπαρασκευαστικὸν ἀπλῶς στάδιον. Διότι ἡ βιοθεωρία του φέρει χαρακτῆρα δυναμικόν. Ὅμιλεῖ περὶ ἐξελίξεως, προσπαθείας, ἀγῶνος, ὠριμάνσεως, καρποφόρου ὑπηρεσίας χάριν τῶν ἄλλων. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα ἀναγινώσκομεν εἰς μίαν ἐπιστολήν του : «Τὸν Θεὸν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ λατρεύῃ μόνον ἐφ' ὅσον ζῆ τὴν ζωὴν μέχρι τελειώσεως. Δημιουργία τοῦ Θεοῦ σημαίνει παροχὴν ὅλον ἐν ἀνωτέρων μορφῶν εἰς τὴν ζωὴν . . . Μὲ ἄλλας λέξεις, καταβίβασιν τοῦ Θεοῦ μέσα εἰς τὴν ζωὴν ἢ ἀναβίβασιν τῆς ζωῆς μέχρι τοῦ Θεοῦ». Παραπλήσια διδάσκει καὶ εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» διὰ τῶν στίχων :

Μὲ τὴν πράξιν μόνο σὲ πιάνουμε,
Καὶ μόνο μὲ τὰ χέρια σὲ φωτίζουμε.

ΛΓ΄.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βιώματος τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαρκῆ πρὸς αὐτὸν ἐπαφήν, ἀνέλυσαν καὶ ἄλλοι καὶ ἡ Εὔα Wernick εἰς μίαν διαφωτιστικὴν πραγματείαν της περὶ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ποιητοῦ. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ἐπόμενα : Ἐν πρώτοις ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος κατάστασιν ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ τὴν διάθεσιν, ποὺ δημιουργεῖ τὸ συναίσθημα τῆς

ἀσφαλείας καὶ ἡ βεβαιότης τῆς προσκλήσεως σταθεροῦ κέντρου τῆς ὑπάρξεως. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐπαναλαμβάνεται τὸ βίωμα ἐκεῖνο διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Χρειάζεται δηλαδή ἀδιάκοπος ἄγων πρὸς διαρκῆ ἐπανάκτησιν τῆς ἐκ τῆς ἐπαφῆς ἐκείνης πρὸς τὸν Θεὸν ἀπορροούσης γαλήνης τῆς ψυχῆς. Διότι ὁ Θεὸς δὲν παραμένει πάντοτε κατ' ἄμεσον τρόπον ἐγγὺς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς :

Κι' ἂν ἀκόμα τὴ νύχτα κανένας σὲ πιάνη,
Ποῦ νὰ πρόπη στήν προσευχή του νὰ ρηῆς,
Μένεις ὁ ἐπισκέπτης,
Ποῦ τὸ δρόμο σου πάλι τραβᾷς.

Καί :

Ποιὸς μπορεῖ νὰ σὲ κρατήση, Θεέ ;
Γιατὶ εἶσαι μόνο δικό σου,
Χωρὶς κανενὸς ἰδιοχτήτη χέρι νὰ σ' ἐνοχλῆ.

Καὶ διὰ τὸν μᾶλλον πρόθυμον δὲν εἶναι δεδομένον ἐπὶ τῆς γῆς νὰ εὑρίσκειται ἀδιαπτῶτως πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ διατηροῖ ἄνευ διακοπῆς τὴν μυστικὴν ἐκείνην σχέσιν πρὸς αὐτόν :

Κι' ὅποιος ἀκόμα σ' ἀγαπᾷ
Καὶ ξεχωρίζει τὸ πρόσωπό σου
Μέσα στὸ σκότος,
Δικό του δὲν σ' ἔχει κι' αὐτός.

Ἡ προσπάθεια πρὸς ἐπίτευξιν τούτου συνίσταται εἰς τὴν ἐν- τὸς ἡμῶν διατήρησιν τοῦ πυρῆνος τοῦ θείου ἐλευθέρου καὶ καθαροῦ, ὡς καὶ εἰς τὴν αὔξησιν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ τέως τρόπου τοῦ βίου, ἔφ' ὅσον καθωρίζετο οὗτος μόνον ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς ἑξωθεν ἐντυπώσεις. Λοιπὸν προσωπικὴ ἀπόφασις, διὰ τῆς ὁποίας ἐκλέγομεν τὸν Θεὸν ὡς ὁδηγὸν τοῦ βίου καὶ ὡς σκοπὸν αὐτοῦ, δηλαδή ἐμβάλλομεν τὴν προσωπικὴν μας ζωὴν μέσα εἰς τὴν πλήρη νοήματος μεταφυσικὴν συνάρτησιν τοῦ σύμπαντος. Ὅπου ἐλλείπει ἡ ἡρωϊκὴ αὐτὴ ἀπόφασις τῆς ἐκλογῆς, ὁ βίος ἡμῶν δαπανᾶται εἰς τὰ ἐπουσιώδη, χάνομεν τὸ κέντρον τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀποθνήσκομεν ὄχι τὸν ἰδικόν μας, ἀλλὰ τὸν ἀλλότριον θάνατον, τὸν θάνατον, ὅστις ἐπέ- ρχεται ἑξωθεν, ἐξαφανίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ σημαίνει τὸ τέλος

παντός προσωπικοῦ βίου. Τοῦναντίον διὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης ὠριμάζομεν διὰ τὸν σπάνιον, τὸν εἰς ἡμᾶς προσήκοντα θάνατον, ἐπειδὴ ὁ βίος ἡμῶν προσκτᾶται νόημα καὶ σκοπὸν. Ὁ τοιοῦτος θάνατος δὲν εἶναι τὸ τέλος, ἀλλὰ μεταμόρφωσις καὶ μετάστασις εἰς τὴν ἀπόλυτον μορφήν τῆς ὑπάρξεως, ἐπιστροφή εἰς τοὺς κόλπους τοῦ θείου. Ὁ ποιητὴς παρέχει δι' ἀφθόνων στίχων ἔκφρασιν εἰς τὰς ἰδέας ταύτας :

Νὰ ἐλευθερώσω θέλω τὰ αἰσθήματά μου
Τὰ πιὸ εὐλαβικά,
Θέλω δλόσχημο νὰ σὲ καθρεφτίζω.

Μ' αὐτὴ τὴν αὔξηση τῆς ἐπιστροφῆς
Θέλω νὰ σὲ ὁμολογῶ,
Σὰν κανένας ὧς τὰ τώρα
Νὰ σὲ κηρύττω θέλω.

Βλέπεις, θέλω πολλὰ
Κ' ἴσως τὰ θέλω ὅλα.
Τὸ σκότος κάθε ἀπέραντης πτώσεως
Καὶ κάθε ἀνεβάσματος τὸ λαμπερὸ παιχνίδι.

Συνέπεια τῆς ψυχικῆς αὐτῆς μεταλλαγῆς, τῆς ἐκουσίας στροφῆς πρὸς τὴν διηνεκῆ ἀφοσίωσιν τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεθημένην τάξιν, εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, πρὸς τὴν φύσιν, πρὸς τοὺς συνανθρώπους καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν. Οὕτω ἀνακαλύπτει τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξηροτημένην ἐνότητα τοῦ ἑαυτοῦ πρὸς ὅλα τὰ ὄντα, ἔμψυχα καὶ ἀψυχα. Ἀνευρίσκει εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὅλα ἀντανακλοῦν τὸ φῶς τῆς θεότητος καὶ ὅλα διηγοῦνται τὴν παρουσίαν του :

Τὸ κῦμα ἀκόμα εἶσαι πάντα,
Ποὺ πάνω ἀπ' ὅλα κυλᾷ.
Κι' ὅλα δὲν εἶναι παρὰ ὁ πέπλος σου μόνο.

Πανταχοῦ βλέπει τὰ ἴχνη τῆς θεϊκῆς δράσεως. Ἐκ τούτου ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη πρὸς ὅλα τὰ ὄντα, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν Φραγκίσκου τοῦ ἐξ Ἀσσίσης :

Σὲ βρίσκω σ' ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα,
Ποῦ τ' ἀγαπῶ
Καὶ τᾶχω σὰν ἀδέρφια.

Τρίτη τις συνέπεια συνίσταται εἰς τὴν πλήρωσιν ὑπερπροσωπικῶν, πέρα τοῦ ἀτόμου χωρούντων αἰτημάτων. Τοιαῦτα εἶναι ἢ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ χάριν αὐτοῦ ἐργασία, ἢ δημιουργία ἀξιῶν, αἵτινες αὐξάνουν τὸ θεϊκὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς. Στροφή λοιπὸν πρὸς τοὺς ἄλλους, διὰ τῆς πρὸς τοὺς ὁποίους σχέσεως συλλέγομεν ἐμπειρίαν καὶ λαμβάνομεν γνῶσιν τῆς κοινῆς μοίρας παντὸς ἀνθρωπίνου :

Δοκίμασέ τα ὅλα,
Ὅμορφιὰ καὶ τρόμο.

Ἀποδημία διὰ μέσου ὄλων τῶν τραγικότητων, ποῦ ἐμφανί-
ῃ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, ἀποδημία ὀδυνηρὰ καὶ μακρά, ποῦ ὀδη-
γεῖ ὅμως εἰς τὸν Θεόν. Διότι :

Ὁ δρόμος ποῦ φέρνει σὲ σένα
Εἶναι τρομακτικὰ μακρός.

Κατὰ τὸν δρόμον αὐτὸν γνωρίζομεν ἀνθρώπους, ποῦ δὲν ζοῦν ἀληθινὰ τὴν δυνατὴν εἰς αὐτοὺς ζωὴν, ἀλλ' εἶναι τρόπον τινὰ παθητικὰ ὄργανα τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ρέει ἡ θεία ζωή. Ἐπειτα ἄλλους, τοὺς ἐκλεκτούς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν συνειδητὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ζωὴν, ὑπηρετοῦν οὕτω ὡς αὐτοτελῆ κέντρα δυνάμεως τοὺς θείους σκοποὺς καὶ εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ δρόμου πρὸς τὸν Θεόν. Τρίτον τοὺς ἀγαπῶντας, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦλάχιστον τῆς ἀγάπης, συλλέγουν διὰ τὸν Θεόν. Διότι τὴν ἀγάπην χαρακτηρίζει κατὰ τὸν Ρίλκε ὁ καθαγιασμός μιᾶς τελετῆς, ποῦ φέρει μυστηριακὸν χαρακτῆρα.

Ὡς νέα τέλος συνέπεια τοῦ βιώματος ἐκείνου τῆς θεότητος, ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῆς πτωχείας. Ἀλλ' ὅπως διακρίνομεν μεταξὺ ψευδοῦς καὶ ἀληθοῦς ἀγάπης, οὕτω ὀφείλομεν νὰ χωρίζωμεν καὶ τὴν ἀληθῆ πτωχείαν ἀπὸ τὴν ψευδῆ. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὴν ἔλλειψιν τῆς ὑλικῆς κτήσεως, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν κενότητα. Ἡ γνησία τοῦναντίον συνίσταται εἰς τὴν πληρότητα τοῦ ψυχικοῦ βίου, εἰς τὴν ἀλκὴν τῆς προσωπικότητος, ἣτις μεταβάλλει ὁλόκληρον τὸν κόσμον εἰς ἐσωτερικότητα καὶ ζῆ

διὰ τῶν ἀξιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ της βίου. Εἶναι λοιπὸν ἡ φάσις ἐκείνη τῆς τελείας ὠριμάνσεως καὶ τῆς μονώσεως ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς μορφῇ :

Γίνομαι κύριος κάθε ὁμορφιάς
Κι' ἀνάβω σὰν σιγανάδα ἀστρική
Πάνου στοῦ χρόνου τὴν παράξενη πολιτεία.

Ἡ πτωχεία αὕτη καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀνεξάρτητον ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ ἀκτινοβολεῖ ὡς λαμπηδὼν ἐκ τῶν ἐνδον, ὡς αἴγλη μιᾶς πλουσίας, πλήρους καὶ εἰς αὐτάρκειαν ὑψωθείσης ψυχῆς, ἡ ὁποία κρύπτει μέσα της ὁλόκληρον τὸν κόσμον, ἐπειδὴ τὸν μετέβαλεν εἰς ψυχικὸν περιεχόμενον.

ΛΔ'.

Θὰ ἦτο παρανόησις τοῦ Ρίλκε, ἂν ἤθελεν ἐκλάβει κανεὶς τὴν ἔξαρσιν αὐτὴν τῆς ἐσωτερικότητος ὡς ἀποξένωσιν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν ἢ ἄρνησιν αὐτοῦ. Δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς διαμαρτυρία μόνον κατὰ τοῦ μηχανοκρατικοῦ καὶ ὑλιστικοῦ πολιτισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ ὁποῖος θανατώνει τὴν ψυχὴν :

Σὰν μαραμένο ἄκρο
Κάποιου φύλλου,
Τὸ λαμπερὸ τὸ ἔνδυμα
Ποὺ πέταξεν ὁ Θεός.

Ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ, τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν δέχεται ὁ Ρίλκε. Τονίζει διαρρήδη τὴν δρασίαν ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τῆς ὁποίας χαρίζομεν εἰς πᾶσαν ζωὴν τὸν Θεὸν ὡς ἓνα χαμόγελο ἢ ὡς μίαν εὐχαριστίαν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται κυρίως διὰ τῶν ὑψηλῶν δημιουργημάτων καὶ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἀξιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζομεν ἐν αἰσθητῇ μορφῇ κάτι τὸ θεϊκόν. Προϋπόθεσις ὅμως αὐτῶν εἶναι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ἐπίτευγμα καὶ προσωπικότης ἐξαρτῶνται τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὄργανα τοῦ Θεοῦ, ἕκαστος κατὰ τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν χαρισμάτων, ποὺ τοῦ ἐδόθησαν. Ἐκαστος δημιουργεῖ ἐν

χρόνω καὶ χώρῳ κάτι, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναλάμπει αἰώνιον τι, πού κατολισθαίνει ὡς ἴλαρὰ ἀκτὶς ἀπὸ τὴν σφαιρᾶν τοῦ θείου. Ὁ καθένας προεκτείνει οὕτω τὴν ἀξίαν καὶ τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεώς μας εἰς ἓνα μακρυνὸν μέλλον.

Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην καλεῖ ὁ ποιητὴς τὸν Θεὸν Υἱόν, ἐπειδὴ δημιουργεῖται ἀπὸ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς, παράγεται ἐξ ἡμῶν ἐν χρόνῳ, διοχετεύεται οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὸν χῶρον, προσλαμβάνει ἔνδυμα καὶ μορφὴν. Περὶ τοιαύτης γεννήσεως τοῦ Θεοῦ ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλῶμεν μόνον ἐφ' ὅσον δημιουργοῦμεν κάτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Γίγνεσθαι, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ καταγωγὴν μας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐμβάλλομεν τὸν Θεὸν μέσα εἰς τὰς γηίνους σχέσεις. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ὁ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξος ἰσχυρισμὸς τοῦ Ρίλκε, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι βέβαια διὰ νὰ ὑπάρχη αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀλλὰ διὰ νὰ πραγματοποιηταί τὸ νόημά του.

Τί θὰ κάνης, Θεέ, ἂν πεθάνω ;

.....

Μαζὶ μὲ μένα χάνεις τὸ νόημά σου.

Ἔστερ' ἀπὸ μένα δὲν ἔχεις σπίτι, πού μέσα νὰ σὲ χαιρετίζουν λόγια, οἴκεια καὶ θερμά.

Ἐξ ὅσων εἶπομεν, γίνεται φανερόν ὅτι τὸ «Βιβλίον τῶν Ὠρῶν» περιέχει ὠρισμένην ἠθικὴν, ἣτις θέτει τὸν ἀνθρώπον ἐνώπιον μιᾶς ἀπεράντου ἀποστολῆς. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη, ὁ προορισμὸς οὗτος, φέρει διττὸν χαρακτῆρα. Ἀναφέρεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ αἰτόμου καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰ ἐπιτεύγματα ἡμῶν μέσα εἰς τὸν κόσμον. Καὶ κατὰ τὴν μίαν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἀντίθεσιν, ἀντινομίαν μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὀφείλιν, μεταξὺ τοῦ Δύνασθαι καὶ τοῦ Βούλεσθαι. Διότι οὔτε ἡμεῖς εἴμεθα ποτε ὅ,τι ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα, οὔτε τὰ ἐπιτεύγματά μας. Παντοῦ ἐπικρατεῖ ὁ νόμος τοῦ ἡμιτελοῦς, τὰ πάντα διέπει ἡ μοῖρα τοῦ μὴ ἀπηρτισμένου. Ἔστερα ἀπὸ κάθε βαθμίδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήλθομεν, ἐμφανίζεται μία νέα, εἰς τὴν ὁποίαν δέον νὰ φθάσωμεν, ἐπειδὴ τὴν τελειώσιν του εὕρισκει τὸ πεπερασμένον μόνον μέσα εἰς τὸ Ἀπόλυτον, ὅπερ δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐπὶ τῆς γῆς ὑπο-

χρεούμεθα διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ ζῶμεν τὴν ζωὴν μας κατὰ κύκλους, οἱ ὅποιοι γίνονται κάθε φορὰν ὄλον ἐν μεγαλύτεροι. Τὸν ὕστατον ὅμως δὲν εἶναι δεδομένον εἰς ἡμᾶς νὰ τελειώσωμεν κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον :

Μὲ χέρια σὲ χτίζουμε τρεμουλιαστὰ
Καὶ σωρεύουμε πέτρα πάνω στὴν πέτρα.
Μὰ ποιὸς μπορεῖ νὰ σὲ τελειώσῃ,
Μεγάλῃ ἐσὺ ἐκκλησιά.

Καί :

Τί εἶναι ὁ κόσμος ;
Συντρίβεται
Προτοῦ τοὺς πύργους σου
Στεγάζουν θόλοι,
Προτοῦ ἀπὸ ἀπέραντα μουσαϊκὰ
Τὸ λαμπερό σου ξεπροβάλλῃ μέτωπο.

Οὔτε ὁ καθ' ἕκαστον οὔτε ὅλοι μαζί κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς διαδοχὴν τῶν γενεῶν. Ὁ ὕστατος προσωπικὸς κύκλος, τὸν ὅποιον δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἄτομον, συντελεῖται κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴν παροῦσαν ζωὴν, ὅτε ἡ ψυχὴ μεθίσταται εἰς τὴν ὑπερβατικὴν περιοχὴν τῆς θεότητος, ὅπου λαμβάνει γνῶσιν τοῦ Ἐπολύτου καὶ περιβάλλεται τὴν ἰδίαν αὐτῆς νέαν καὶ αἰωνίαν μορφήν. Ὁ ὕστατος ὅμως κύκλος καθόλου, ὅστις σημαίνει τελείωσιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων. Τότε ὁ μὲν κόσμος ὡς ὄλον θὰ κατολισθήσῃ ὀπίσω εἰς τὸ Ἐπόλυτον, τοῦτο δὲ θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πλήρη καὶ αἰωνίαν σιγὴν τῆς πρὸ τῶν αἰώνων, τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως. Μέχρι τῆς τελειωτικῆς αὐτῆς φάσεως, ὅτε τὰ πάντα θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν μεγάλην μόνωσιν, θὰ παραμένουν ὅλα μεταβατικὸν στάδιον, ἀνικανοποίητος κίνησις, ἐξέλιξις.